

TARR ÁGNES

A büntetőeljárás egyszerűsítésének alkotmányjogi kérdései, különös tekintettel az ügynevezett külön eljárásokra

Bevezetés

Hazánk más országokkal egyetemben egyre inkább tapasztalja a bűnözés növekedését, a bűncselekmények számának drasztikus emelkedését. A bűnüldöző hatóságoknak új kihívásokkal kell szembenézniük, hiszen új bűncselekményformák jelentek meg a gazdasági globalizáció kísérő jelenségeként, illetve egyre nagyobb problémát jelent a szervezett bűnözés elharapódzása is. A bíróságokon egymásra tornyosulnak az ügyek, így azok képtelenek a törvényes határidőket tartani. Egy-egy bonyolultabb büntetőügy több évig is elhúzódhat a nyomozás megindításától az ügyet érdemben lezáró jogerős bírósági határozat meghozataláig.

Ezen problémák orvoslásának egyik járható útja, a büntetőeljárás egyszerűsítése, gyorsítása, avagy hatékonyabbá tétele, melynek gondolata régóta foglalkoztatja a jogtudományt és a jogalkotást.¹ A rendszer akkor hatékony, ha egyszerű, gyors, alapos, költségkímélő, továbbá az alkalmazott büntetőjogi szankciónak pozitív megelőző hatása van a bűncselekmények számának alakulására.²

Meg kell azonban jegyeznem, hogy az egyszerűsítés és ésszerűsítés nem azonos fogalmak. A büntetőeljárás hosszú történelmi fejlődés eredményeként, mind összetettebbé és különféle jogi garanciákban gazdagabbá vált. Jogtörténeti gyökerekre visszavezethető, hogy a napóleoni *Code Pénale* óta eltelt időszakban, az Európában kialakított büntetőeljárás jogi modell – ha úgy tetszik – „*mesterségesen bonyolítottá*” vált. Ennek oka, hogy az igazság felderítését és az igaz-

¹ A jogalkotói törekvések konkrétan törvény formájában is manifestálódtak, melyre példaként említeném az 1921. évi XXIX. törvénycikket, a büntető igazságszolgáltatás egyszerűsítéséről, és az 1930. évi XXXIV. törvénycikket, a törvénykezés egyszerűsítéséről.

² FARKAS Ákos, *A falra akasztott nádpálca avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai*, Budapest, 2002, 98.

ságos döntést gyakran az egyszerűsítés ellen ható – az eljárás résztvevői, az ügyfelek, ebbe természetesen beleértve a védelem alapvető jogosítványait érvényre juttató – intézmények létrehozásával vagy fenntartásával érhetjük el. A hosszadalmas eljárás egyik fő oka tehát, az eljárási szabályok túlzott összetettségében és differenciáltságában van. A racionális eljárás gyakran éppen a formák bonyolításával jár, így a munkateher csökkentésére létrehozott egyszerűsítési törekvések egy része nagyon is megkérdőjelezhető jelenség. A jogalkotónak éppen ezért kell odafigyelnie, hogy az egyszerűsítés és ésszerűsítés együttesen jelentkezzenek.

A magyar büntetőeljárásban az utóbbi évtizedekben bekövetkezett változások egyik markáns megjelenési formája, a konszenzuális elemek erősödése. Ennek kapcsán egyre nagyobb tér nyílik az opportunitásnak, vagyis amikor a büntetőügyekben eljáró hatóságok – törvény által biztosított garanciák mellett – bizonyos célszerűségi szempontokat figyelembe véve eltekinthetnek attól, hogy az állam büntető igényének érvényt szerezzenek. A büntetőeljárás valamennyi szakaszában találkozunk az eljárás egyszerűsítését célzó intézményekkel, konszenzuális elemekkel.

A nyomozati szakban ilyen például a nyomozás részbeni mellőzése vagy a feljelentés elutasításának, illetve a nyomozás megszüntetésének esetei az együttműködő terhelttel szemben.³ Az ügyészi diszkréció is egyre szélesebb körben tapasztalható, erre példaként említeném, a vádemelés részbeni mellőzését, illetve a vádemelés alternatívájaként, a vádemelés elhalasztását. A bírósági eljárások során is egyre nagyobb teret hódítanak az opportunus törekvések, mint a bizonyítás mellőzése vagy az eljárás megszüntetése a vád tárgyává tett cselekményhez képest csekélyebb súlyú bűncselekmények vonatkozásában. Végül a hatályos büntető eljárásjogi törvényünk XXIII-XXVI. fejezetei alatt szabályozott külön eljárások, szintén az eljárás egyszerűsítését célozzák.⁴

Az egyszerűsítésnek azonban ára van. Gondolok itt arra, hogy a gyorsítást célzó intézmények kisebb-nagyobb mértékben, de sértik a terheltnek a rendes eljárásban biztosított alapjogait. Ezen büntetőeljárás során biztosított alapjogok nagy része alkotmányjogi gyökerű, hiszen számos jogot maga az Alkotmány deklarál (ártatlanság vélelme, védőhöz való jog, független és pártatlan bírósághoz való jog stb.). Ugyanakkor megtalálhatjuk ezeket a jogokat a nagy "emberi jogi" nyilatkozatokban is, mint az államra rótt kötelezettséget, amelyet állampolgárai számára garantálnia kell. Ezen jogok egy része azonban nem abszolút jog, vagyis elvileg lehetőség van bizonyos mértékű korlátozásukra.

³ TREMMEL Flórián az utóbbi két jogintézményt "nyomozási alkunak" nevezi.

⁴ Az új Be. a külön eljárás kifejezést konkrétan nem használja, a szakirodalomban viszont ezen elnevezés alatt találkozunk jelen jogintézményekkel. Tanulmányomban a továbbiakban magam is ezt a kifejezést használom.

Tanulmányomban azt vizsgálom meg, hogy a külön eljárásként szabályozott, az eljárás egyszerűsítését célzó intézmények mennyiben sértik az állampolgárok számára garantált alkotmányos jogokat, s hol húzódik az a határ, amely esetén még nem beszélhetünk alkotmánysértő rendelkezésekről. Vizsgálódásom középpontjában, elsősorban az Alkotmánybíróság döntései állnak, illetve néhány gondolat erejéig kitérek a témában mérvadó gyakorlatra is. Mielőtt azonban a külön eljárásként szabályozott jogintézményeket részletesen elemezném, elkerülhetetlennek tartom, hogy a teljesség igénye nélkül ismertessem az Alkotmány és a büntetőeljárás egymáshoz való viszonyát, illetve kapcsolatát.

I. Alkotmányosság és büntetőeljárás

Az alkotmányosság fogalma német földön született a XIX. században. SÓLYOM László egyik tanulmányában *“nagy örömmel jelenti ki és erősíti meg,”* hogy Magyarországon 1990 óta jogállami viszonyok uralkodnak. A szerző ezen tanulmányában magát az Alkotmánybíróságot idézi ezzel kapcsolatban, nagyon találóan: *“Magyarország jogállammá minősítése ténymegállapítás és program egyszerre. A jogállam azzal valósul meg, hogy az Alkotmány valóban és feltétlenül hatályosul... Nemcsak a jogszabályoknak és az állami szervek működésének kell szigorúan összhangban lenniük az Alkotmánnyal, hanem az Alkotmány fogalmi kultúrájának és értékrendjének át kell hatnia az egész társadalmat. Ez a jog uralma, ezzel lesz az Alkotmány valósággá.”*⁵

Az alkotmányosságnak két összetevője van, mégpedig az Alkotmány formális betartása és az Alkotmány értéktartalma. Mindkettőnek érvényesülnie kell ahhoz, hogy alkotmányosságról beszélhessünk. A fenti idézetben megtaláljuk a jogállamiság német felfogását, mely az állami szervek jogszerű működését követeli meg, és felfedezhetjük az angolszász *“rule of law”* koncepciót is, amely azt fejezi ki, hogy az állampolgárok jogaik tudatában vannak.

Az alkotmányosság vagy jogállamiság magában hordoz olyan elemeket, amelyek az igazságszolgáltatással szemben állítanak fel követelményeket. Közvetetten vonatkoznak az igazságszolgáltatásra a hatalommegosztás elve és a törvényeknek való alávetettség, de ilyen közvetett hatásnak tekinthetők az emberi jogok is, melyek az államhatalom és a magánszféra határát jelölik ki.

A klasszikus szabadságjogok konkrétan tárgyai a büntetőeljárásnak, sőt azt is bátran kijelenthetjük, hogy az állami büntetőhatalom jelenti a legdurvább beavatkozást az emberek magánszférájába. *A büntetőeljárás egész menete alkotmá-*

⁵ SÓLYOM László, *Az Alkotmánybíróság kezdetei Magyarországon (Alkotmányosság Magyarországon értékek és tények)*, Budapest, 2001, 141.

*nyos kérdés, mivel lényegéből fakadóan az egyén alkotmányos jogait érinti.*⁶ A büntetőeljárás területén ma az a tendencia figyelhető meg, hogy egyre nagyobb hangsúlyt helyez a jogalkotó az egyén alkotmányos jogainak a védelmére, ami egyben azt is jelenti, hogy az egyén alkotmányos jogai nem rendelkezhetők alá magasabb érdekekre hivatkozva más, szintén alkotmányos érdekeknek.

A büntetőeljárásban részt vevő hatóságokkal szemben támasztott társadalmi elvárás, a bevezetőben már vázolt hatékonyság. Ezen tevékenység kifejtése során azonban a hatóságoknak törvény által előírt szigorú szabályokat kell betartani. Ez akár azt is jelentheti, hogy a törvény megkötései ellentétesek lehetnek a gyorsaság követelményével, tény viszont, ha a törvény olyan eszközöket adna a bűnüldöző hatóságok kezébe, ami sértené az egyén jogait, akkor az eljárás valóban jogszerű maradna, de az alkotmányosság sérülne. *A jogszerű, de nem alkotmányos büntetőeljárás pedig, nagyobb veszélyt jelent társadalom és az egyén számára, mint maga a bűnözés, hiszen az utóbbival szemben több-kevesebb védelmet nyújt a jog, ám a jogszerű de nem alkotmányos büntetőeljárással szemben nincs törvényes jogvédelem. A büntetőeljárásnak nem pusztán jogszerűnek, hanem alkotmányosnak is kell lennie.*⁷

Alaptörvényünk az igazságszolgáltatással szemben támasztott elvárásokat a XII. fejezetben, az alapvető jogok és kötelezettségek között szabályozza. Az Alkotmányban megtalálható követelmények azonban nem jelentenek taxatív felsorolást, hiszen az Alkotmány csupán kijelöli azokat az irányvonalakat, amelyek mentén a büntetőeljárást ki kell építeni, de nem helyettesíti a büntetőeljárásról szóló törvényt.

I.1. A büntetőeljárás alkotmányos elvei

Az alkotmányos büntetőeljárás egyik fontos alapelve az *igazságszolgáltatás és büntetés állami monopóliuma*, mely a hatalommegosztás elvére, a bírói hatalom igazságszolgáltatási funkciójára vezethető vissza. Ezen követelmény több feladatot is ró az államra, egyrészt, hogy ki kell alakítani az igazságszolgáltatás szervezetét mind személyi, mind szakmai tekintetben, másrészt magába foglalja a legalitás elvét, ami azt jelenti, hogy az állam kötelezettséget vállal valamennyi Btk-ban bűncselekménnyé nyilvánított cselekmény üldözésére. A legalitás elvének a gyakorlatban azonban nem lehet teljes mértékben érvényt szerezni. Ennek egyik fő oka a látens bűnözés, továbbá, hogy a nyomozó hatóságok a szelekció lehetőségének kizárására úgy reagálnak, hogy maguk döntenek el, melyek az általuk mindenképp üldözendő bűncselekmény fajták. Tovább folytatva a sort, az

⁶ FARKAS Ákos, PAP Gábor, *Alkotmányosság és büntetőeljárás*, Kriminológiai és Kriminalisztikai Évkönyv, Budapest, 1993, 55.

⁷ FARKAS Ákos, RÓTH Erika, *A büntetőeljárás*, Budapest, 2004, 44.

ügyészi mérlegelés előtt is egyre nagyobb tér nyílik, és végül nem szabad megfélekezniük az opportunitás térhódításáról sem.

Az alkotmányos bíró garantálásának (Alk. 57. § (1)) az elve azt a követelményt támasztja, hogy a büntető ügyekben független, pártatlan, elfogulatlan csak a törvényeknek alárendelt bíróság járhatson el. Az Alkotmány ezt a következőképpen határozza meg: *“A bírák függetlenek, és csak a törvénynek vannak alárendelve.”* A bírói függetlenség kezdetben az ítélő bíró függetlenségét jelentette, mára azonban kibővült ennek a tartalma, és a bíróság szervezeti függetlenségét is értenünk kell alatta. A szervezeti függetlenség azt jelenti, hogy a hatalommegosztás, mint kölcsönös kontroll, mint fékek és egyensúlyok rendszere, nem érvényesülhet a bírói hatalom felett, az igazságszolgáltatási funkció egyetlen eleme sem lehet más hatalmi ág kontrolljának tárgya.⁸ A bírói hatalom sajátossága tehát éppen abban rejlik, hogy a másik két politikai jellegű hatalmi ághoz képest semleges és állandó.

A függetlenség személyi garanciáit a megbízatás keletkezésével, a szolgálati viszonyból származó jogokkal és kötelezettségekkel, a megbízatás megszűnésével, a felelősségi rendszerrel és a gazdasági függetlenséggel összefüggésben vizsgálhatjuk.⁹ A megbízatás keletkezése a bírák “életfogytig” tartó kinevezése, vagyis, hogy a törvény nyugdíjig tartó hivatalviselést tesz lehetővé számukra. A bírák speciális szolgálati viszonyban állnak, mely a munkaviszony általános szabályaitól eltérően, a munkavégzés és a bírói hivatás összhangját fejezi ki. A függetlenség szakmai garanciája pedig, abban mutatkozik meg, hogy a bírói poszt betöltése meghatározott iskolai végzettséghez kötött.

A függetlenség elve hívta életre az *összeférhetetlenség* elvét. Ennek egyik vetülete a szakmai összeférhetetlenség, ami azt jelenti, hogy bíró más tisztséget nem viselhet, nem lehet politikai pártnak tagja sem. A bírói tisztség viselésén kívül a bíró csak tudományos, művészi, irodalmi, oktató- és műszaki alkotó munkát végezhet kereső tevékenységként. Az összeférhetetlenség ezen kívül meg kívánja azt, hogy közeli hozzátartozók ugyanazon bíróságon, bíróként ne dolgozzanak. Ez utóbbi elv a gyakorlatban hagy némi kívánnivalót maga után.

Az Alkotmánybíróság számos ügyben foglalkozott már a *pártatlanság* elvével is, ezzel kapcsolatos gyakorlatát a 14/2002. számú határozatában összegezte. Ebben az esetben a Büntetőeljárásról szóló törvény azon rendelkezését találták alkotmányellenesnek, amely a bírói tanács elnökének kötelezettségévé tette az ügyész felhívását a vád kiterjesztésének lehetőségére. Az Alkotmánybíróság szerint ez a rendelkezés azért volt alkotmányellenes, mert a bíróság kvázi vádfunkciót gyakorolt. A pártatlan bírósághoz való jog lényegét – az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlata alapján – így összegezte: *“A pártatlan bírósághoz való*

⁸ KUKORELLI István, *Alkotmánytan I.*, Budapest, 2003, 454.

⁹ *Uo.*, 457.

*alkotmányos alapjog az eljárás alá vont személy iránti előítélet-mentesség és elfogulatlanság követelményét támasztja a bírósággal szemben. Ez egyrészt magával a bíróval, a bíró magatartásával, hozzáállásával szembeni elvárás, másrészt az eljárás szabályozásával kapcsolatos objektív követelmény: el kell kerülni minden olyan helyzetet, mely jogos kétséget kelt a bíró pártatlansága tekintetében.*¹⁰

Az Alkotmány előbb már említett 57. § (1) bekezdése nem csupán a bíróval szemben támasztott követelményeket fogalmazza meg, hanem a bírósághoz fordulás jogát is. Igaz, hogy a büntetőeljárásban főszabály a legalitás, itt a bírósághoz fordulás a büntetőjogi vádak érdemi elbírálását garantálja.

Az alkotmányosság követelményét testesíti meg a *bírói meghallgatáshoz való jog* (Alk. 55. § (2) 2. mondat). Ez a következő részjogosultságokat foglalja magába: a terhelt jogát az információra, a véleménynyilvánításra, és nyilatkozattételére.¹¹

Alkotmányos elvnek tekinthetjük a *személyi szabadság bírói korlátozását* (Alk. 55. § (1)) és a *nyilvános tárgyalás elvét* (Alk. 57. § (1)). Korábban már utaltam arra a tendenciára, hogy a büntetőeljárásban az emberi jogok védelmére fokozott figyelmet fordítanak, ennek egyik megnyilvánulása, hogy az alapvető jogok korlátozása esetén érvényesül a bíróság kontrollja (előzetes letartóztatást például csak bíróság rendelhet el). A tárgyalás nyilvánossága főszabályként jelentkezik a büntetőeljárásban, célja elsősorban a bírói önkény visszaszorítása. Természetesen a nyilvánosság számos veszélyt is rejt magában, elég, ha a sajtóra gondolunk, melynek alapvető szerepe van a társadalom tájékoztatásában, és amely ezáltal véleményformáló lehet. A nyilvánosság elve sérthet más szintén Alkotmányban rögzített alapjogot, például az ártatlanság vélelmét, magántitokhoz való jogot stb. Éppen ezért bizonyos esetekben (államtitok, szolgálati titok védelme miatt, erkölcsi okból stb.) indokolt a tárgyalásról a nyilvánosság kizárása. Ilyenkor viszont érvényesül az a garanciális szabály, hogy az ügydöntő határozatot nyilvánosan kell kihirdetni.

A *bíróági döntés indokolásának kötelezettsége* (Alk. 55. § (2) 2. mondat) szintén a bírói önkény kizárása érdekében jött létre. A bíróság az általa lefolytatott bizonyítás alapján állapít meg tényállást, és ennek függvényében hozza meg döntését, melynek ténybeli és jogi érvekkel alátámasztottnak kell lenni. A bíróságoknak tehát számot kell adni, hogy milyen bizonyítékok alapján született meg a döntés.

Az *ártatlanság vélelme* (Alk. 57. § (2)), mint alkotmányos alapelv magában a Büntetőeljárásról szóló törvényben is szerepel. Ennek tiszteletben tartása a büntetőeljárás minden szakaszában alapkövetelmény. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy amíg a terhelt bűnösségét bíróság jogerősen nem állapította meg,

¹⁰ HALMAI Gábor, TÓTH Gábor Attila, *Emberi jogok*, Budapest, 2003, 709.

¹¹ FARKAS, *i.m.*, 48.

addig őt ártatlannak kell tekinteni. Az ártatlanság vélelméből más fontos alapelvek is levezethetők, nevezetesen, hogy a bizonyítás a vád feladata, illetve szorosan kapcsolódik még ide az önvádra kötelezés tilalma, melyek az új Be-ben az alapelvek közt helyet is kaptak.

A védelemhez való jog (Alk. 57. § (3)) magába foglalja, hogy a terhelt védőt hatalmazhasson meg, vagy kérje védő kirendelését, és hogy megfelelő időt biztosítsanak a védekezéshez való felkészülésre. Az ingyenes jogsegélyhez való jog pedig azt hivatott biztosítani, hogy azok a terheltnek se sérüljön a védekezéshez való joguk, akik rossz anyagi körülmények közt vannak.

A bírósághoz fordulás joga magába foglalja a jogorvoslati jogosultságot is. *“A jogorvoslathoz való jog, mint alkotmányos alapjog immanens tartalma az érdemi határozatok tekintetében a más szervhez vagy (...) ugyanazon szervben belüli magasabb fórumhoz fordulás lehetősége.”*¹² A jogorvoslat a büntetőeljárás különböző szakaszaiban különbözőképpen érvényesül. A nyomozás során panaszról beszélhetünk, míg a bírósági szakban perorvoslatokat emlegetünk. Sőt “rendhagyó” jogorvoslattal is találkozhatunk például a tárgyalás mellőzéses eljárásnál, ahol nem a hagyományos fellebbezésre van lehetőség, hanem tárgyalás tartását lehet kérni.

A jogbiztonság egyik nagyon fontos garanciáját jelenti a *ne bis in idem*, vagyis a kétszeres értékelés tilalma. A jogbiztonsághoz fűződő érdek megkívánja, hogy olyan ügyben, amelyben már jogerős döntés született, ugyanazon bizonyítékok és tényállás alapján ne lehessen újabb büntetőeljárást lefolytatni.

A tisztességes eljárás elvét szándékosan a felsorolás végére tettem, nem azért mintha ez kevésbé fontos lenne, sőt. Azért került ez az elv a felsorolásom végére, mert ezt az eljárási követelményt nem az Alkotmány rögzíti, hanem a nemzetközi emberi jogi nyilatkozatok, mint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és az Európai Emberi Jogi Egyezmény. Tartalmának meghatározásában komoly szerepe van az Emberi Jogok Európai Bizottságának és Bíróságának. A strasbourgi szervek az igazságos tárgyalás elvét kivehetően két további, még szintén igen általános elvre bontják fel. Az egyik a felek egyenlő helyzetének elve, mely szerint a szemben álló feleknek egyenlő lehetőséget kell adni az eljárás során arra, hogy az általuk előadottakat bizonyíthassák és érvelésüket, indokaikat elmondhassák.¹³ Az igazságos tárgyalással kapcsolatos másik elv pedig, a kontradiktórius eljárás elve. A tisztességes eljárással kapcsolatosan az Európai Bíróság elé kerülő ügyek nagy része az eljárások ésszerűtlenül hosszú időtartamát sérelmezi.

A magyar jogrendszerben a tisztességes eljárás elvét a bírósági törvény (1997. évi LXVI. törvény 9. §.) emeli az igazságszolgáltatás alapelvei közé:

¹² 5/1992 (I. 23.) AB határozat.

¹³ BLUTMAN László, *Az igazságos tárgyalás elve az Európai Emberi Jogi Egyezményben*, Magyar Jog, 1992/8, 455.

“Mindenkinek joga van ahhoz, hogy bírói útra tartozó ügyét független és pártatlan bíróság, tisztességes eljárás során és ésszerű határidőn belül bírálja el.” Az Alkotmánybíróság több ízben foglalkozott a tisztességes eljárás követelményével, a 6/1998 AB határozatára tekintettel pedig, általános alapelvnek tekintjük. Tartalmát jogi és nem jogi elemek együttesen alkotják, és mindig az eljárás egészét kell alapul vennünk vizsgálata során. “A fair trial olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembe vételével lehet csupán megítélni. Ezért egyes részletek hiánya ellenére éppúgy, mint az összes részletszabály betartása dacára lehet az eljárás méltánytalan vagy igazságtalan, avagy nem tisztességes.”¹⁴ A tisztességes eljáráshoz való jog vizsgálata összetett és bonyolult kérdés, önálló dolgozat témája lehetne ezért ehelyütt csak szűkszavúan utaltam az elv lényegére.¹⁵

I.2. A büntetőeljárás alapelvei

A teljesség igénye nélkül ezek voltak a büntetőeljárás alkotmányos alapelvei. Ezekről meg kell különböztetnünk a büntetőeljárás alapelveit, melyek egy része azonos az alkotmányos alapelvekkel. A büntetőeljárás alapelveiről néhány gondolat erejéig annyi mondható el, hogy két nagy csoportját különböztethetjük meg, a szervezeti és működési alapelveket. A szervezeti alapelvek közé tartozik, az igazságszolgáltatás kizárólag bíróságok általi megvalósulásának, a bírói függetlenség és pártatlanság, valamint a néprésztétel és társas bíráskodás elve. A működési alapelveket a 1998. évi XIX. törvény az alapvető rendelkezések közt szabályozza. Eszerint a büntetőeljárás működési alapelvei a következők: az eljárási feladatok megoszlása, a vádhoz kötöttség elve, jog a bírósági eljáráshoz, a vád bizonyítása a vádlót terheli, védelemhez való jog, hivatalból való eljárás, ártatlanság vélelme, önvádra kötelezés tilalma, anyanyelv használata, a büntetőjogi felelősség önálló elbírálása. Ezen kívül, bár nem az alapvető rendelkezések között kerülnek szabályozásra, de szintén alapelveknek tekinthetők a szabad bizonyítás és a bizonyítékok szabad mérlegelése, valamint a bírósági tárgyalás szóbeliségének, közvetlenségének és nyilvánosságának követelménye.

II. A büntetőeljárás egyszerűsítése és az alkotmányossági problémák

Az előbb felsoroltak adják összességében azokat a garanciális szabályokat, amelyeket a büntetőeljárásban rendes körülmények között figyelembe kell venni, és

¹⁴ 6/1998. AB határozat.

¹⁵ Ld. részletesebben BÁRD Károly, *A bíróság előtti tisztességes eljáráshoz való jog és a döntés a büntetőjogi felelősségről*, Acta Humana, 1992/6-7.

tiszteletben kell tartani. A bíróságokra, illetve a bűnüldözési hatóságokra háruló munkateher azonban elkerülhetetlenné tette az eljárás egyszerűsítését.

Európai szinten figyelhető meg az a tendencia, miszerint az eljárás elhúzó-
dásának megakadályozása érdekében, az államok bizonyos egyszerűsítéseket
vezetnek be eljárási rendszereikbe. Az európai országok számára a büntetőeljárás
egyszerűsítése az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R. (87) 18. számú
Ajánlása (továbbiakban Ajánlás) alapján nemzetközileg elvárt kötelezettség is.
Az Ajánlás több megoldást is a tagállamok elé tár, melyek az eljárások gyorsítá-
sát célozzák. Szorgalmazzák a diszkrecionális bűnvádi eljárás elvének megfon-
tolását, továbbá a kisebb jelentőségű és tömegesen előforduló bűncselekmé-
nyek esetén a következő lehetőségek alkalmazását: összevont eljárások, bírósá-
gon kívüli megegyezések, egyszerűsített eljárások.

Az eljárás egyszerűsítése tulajdonképpen két módon valósulhat meg, egy-
részt a hagyományos eljárás egyszerűsítésével, másrészt a büntető útról való
eltereléssel, más elnevezéssel élve, diverzióval. Az utóbbi esetén a bíróságok
úgy tehermentesíthetők, hogy egyáltalán nem kerül sor az eljárásra. A terhelt
részéről az előny abban jelentkezik, hogy ezáltal elkerülheti, a klasszikus eljárás-
sal rendszerint együtt járó stigmatizációs hatásokat, és helyette különféle pszichológiai,
pedagógiai, orvosi módszerekkel próbálják tudatosítani a társadalmi
rosszallást és egyben segíteni őt a társadalomba való visszahelyezkedésben.

Ezzel a megoldással azonban számos alkotmányjogi kérdés és aggály vet-
hető fel. A probléma ott kezdődik, hogy általában az ilyen diverziós megoldá-
sok veszélyeztetik a jogállami büntetőeljárás garanciális elveit. Nem kell messzi-
re mennünk saját eljárási jogunkban sem ahhoz, hogy ezt megértsük. Csak egy
példát említve, a vádemelés elhalasztására hívnám fel ebben a vonatkozásban a
figyelmet. A vádelhalasztásos ügyek lényege, hogy az ügyész – bizonyos tör-
vényben meghatározott keretek között – diszkrecionális jogot gyakorol, és a
vádemelést egytől két évig terjedő időre elhalaszthatja, amennyiben ettől a gya-
núsított jövőbeli magatartásának kedvező hatása feltételezhető. A bűncselek-
mény elkövetése tehát megtörtént, annak elkövetését pedig, a gyanúsítottnak
tulajdonítjuk, anélkül, hogy bírósági tárgyalásra és bűnösségének magállapításá-
ra sor került volna. Érvényesül ilyen keretek között az ártatlanság vélelme –
tesszük fel jogosan a kérdést.

NAGY Ferenc egyik cikkében a diverzióval kapcsolatos aggályait fejezi ki.
Álláspontja az, hogy *“szintén veszélyeztetett ezáltal a büntető ügyekben a kizárólagos
bírói ítélkezés, és problematikus továbbá a rendőrség és az ügyészség számára a szankció
alkalmazási kompetencia teremtése.”*¹⁶ Ezekre az aggályos kérdésekre reagál

¹⁶ NAGY Ferenc, *Jóvátétel, mint a konfliktus feloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája*, Kriminológiai Közlemények, 1993/48.

NACSÁDY Péter egyik tanulmányában,¹⁷ ahol igyekszik eloszlatni a diverzióval kapcsolatos kételyeket. Ennek a kérdéskörnek a részletes kifejtésétől, most azonban eltekintek, annál is inkább, mivel dolgozatomban a külön eljárásokkal kapcsolatos alkotmányjogi kérdésekre igyekszem koncentrálni.

A külön eljárások bevezetésével általában az eljárás egyszerűsítése azáltal érhető el, hogy a rendes eljáráshoz képest kimarad, vagy lerövidül valamelyik hagyományos szakasz. Kérdés az, hogy melyik szakaszt hagyjuk ki az eljárásból? Ha valamelyik szakasz kimarad, annak szükségképpen következménye, hogy az eljárásban résztvevők Alkotmányban rögzített alapjogai többé-kevésbé sérülhetnek. Gondoljunk csak például arra, hogy a bíróság elé állítás esetén, érvényesül-e a védelemhez való jog, és nem jelenti-e annak aránytalan csorbítását, hogy nincs egy írásbeli vádirat, ami a védelem kereteit kijelölné? Ha a távollétes ügyeket vesszük górcső alá, vajon nem indokolatlanul korlátozza-e a jogalkotó a terhelt személyes védekezési jogát azzal, hogy lehetővé teszi az eljárást a terhelt távollétében? Arról már nem is beszélve, hogy a tárgyalás mellőzésével a jogalkotó megfosztja a terheltet törvényes bírójától és ebben az esetben, éppen a legtöbb garanciát adó, bírósági szakasz marad ki az eljárásból. Ilyen és ehhez hasonló kérdések sorakoznak és várnak megválaszolásra. Kérdés tehát, hogy hol húzódik az a határ, ahol még megengedett az egyén alapjogainak korlátozása? Hol találja meg a jogalkotó az egyén alkotmányos alapjogai védelme és az eljárás hatékonysága közötti egyensúlyt?

A probléma egy másik szempont alapján megközelítve, hogy bár a terhelt és a hatóságok részéről alapvető követelmény a gyorsaság, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül a sértettet sem. *“A sértett rég trónfosztott szereplője a büntetőjognak és az igazságszolgáltatás rendjének.”* – írja egy 1984-ben megjelent cikkében BÁRD Károly.¹⁸ Az utóbbi évtizedekben azonban tanúi lehetünk annak, hogy egyre nagyobb hangsúlyt és figyelmet kap a sértett büntető eljárásjogi helyzete is. A sértett szemszögéből megvilágítva jelen kérdéskört, jogosan tesszük fel a kérdést, hogy vajon ő elégedett lesz azzal, hogy az állam az eljárás gyorsítása érdekében, akár bizonyos kedvezményeket is felajánl a terhelt számára (például tárgyalásról lemondás esetén)? Ugyanakkor, ha ezekre a kedvezményekre figyelemmel vagyunk, a tudomány is felteszi a maga kérdését, hogy ilyen keretek közt lesz-e a büntetőjogi szankciónak megfelelő elrettentő hatása?

Tanulmányom további részében tehát ezekre a kérdésekre keresem a választ, azzal, hogy górcső alá veszem, hogy a rendes eljáráshoz képest hogyan érvényesülnek, illetve mennyiben sérülnek a fenti alapkövetelmények, a külön

¹⁷ NACSÁDY Péter, *Elterelés – A diverzió időszzerű kérdései a büntetőjogban*, Börtönügyi Szemle, 1999/2, 39-49.

¹⁸ BÁRD Károly, *“Alkalmazott” viktimológia Észak-Amerikában*, Magyar Jog, 1984/1, 21.

eljárásként szabályozott bíróság elé állítás, a távollévő terhelttel szembeni eljárás, a tárgyalásról való lemondás és a tárgyalás mellőzése esetén.

II.1. A bíróság elé állítás

Ezen eljárás gyorsítását célzó jogintézményt az új Be. XXIII. fejezete tartalmazza. Azzal hivatott az eljárást lerövidíteni, hogy egyszerűbb megítélésű ügyek esetén az ügyész a terheltet a bűncselekmény elkövetésétől számított 15 napon belül bíróság elé állíthatja, mégpedig akkor, ha az ügy helyi vagy katonai bíróság hatáskörébe tartozik és nyolc évi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetést szab ki rá a törvény. További feltétel, hogy az ügy megítélése egyszerű, a bizonyítékok rendelkezésre állnak, a terheltet tetten érték vagy a bűncselekmény elkövetését beismerte. Az eljárásban kötelező a védő részvétele. Az ügyész közli a vádlottal, hogy milyen bűncselekmény vonatkozásában és milyen bizonyítékok alapján kívánja bíróság elé állítani.

Ezen külön eljárás során nem készül az ügyész részéről vádirat, csupán tájékoztatja az ügyről a bíróságot és a tárgyaláson szóban emel vádat, illetve egy feljegyzés készül a bíróság elé állításról.

Az Alkotmánybíróság gyakorlatában ezzel az eljárással kapcsolatos alkotmányossági aggályokkal (egyelőre) nem találkozunk, mégis alkotmányossági szempontból talán az előbb említett rendelkezés a leginkább támadható pontja az eljárásnak, vagyis hogy nem készül az ügyben vádirat. Érvényesül-e ilyen feltételek mellett a védekezéshez való jog, illetve ehhez szorosan kapcsolódva a fegyverek egyenlőségének az elve?

Az Európai Emberi Jogi Konvenció szerint a védelemhez való jog egyes összetevői a következők:

- a) a vádról történő megfelelő tájékoztatás,
- b) a védekezéshez szükséges idő és lehetőség biztosítása,
- c) személyesen vagy választott védő, vagy – bizonyos feltételekkel – ingyenesen kirendelt védő útján történő védekezés.

Jelen eljárással kapcsolatban felvethető a kérdés, hogy megfelelő-e a tájékoztatás illetve, hogy elegendő-e a védekezéshez való felkészülési idő, hiszen a bűncselekmény elkövetésétől maximálisan 15 nap telhet el.

Az Alkotmánybíróság szerint az Alkotmányban biztosított védelemhez való jog a védő és a terhelt jogaiban ölt testet. A terheltnek joga van ahhoz, hogy saját magát megvédje, másrészt, hogy védőt hatalmazzon meg, sőt továbbmenve megilleti az ingyenes jogsegélyhez való jog is. A védő a büntetőeljárás önálló

személye, jogai nem átruházott jogok, hanem a büntetőeljárás alá vont személy objektív érdekét szolgáló, de önálló eljárási jogosítványok.¹⁹

Az Alkotmánybíróság igaz, hogy nem a jelen eljárással kapcsolatban, hanem az eljárás során keletkezett iratok megismerésével kapcsolatosan kifejtette, hogy a vádirat tekintetében nem elegendő, hogy *“maga a megismerés biztosított”*, hanem kifogásolta, hogy a megismerés biztosítása ellenére a korlátozások miatt a *“védelemre való felkészülés jelentős mértékben megnehezül.”*²⁰ A pusztá betekintési joggal szemben a vádirat tényleges birtoklása alapvető jelentőségű a védekezéshez, illetve a tárgyalásra való felkészüléshez, mind a terhelt, mind a védő számára. A védekezéshez való jognak az Alkotmánybíróság általi ilyen tág értelmezése teljesen összhangban áll a nemzetközi gyakorlattal is.

Jelen eljárásban márpedig nincs a vádról olyan írásbeli dokumentum, ami a védekezésre való felkészülést megfelelően biztosítaná. Kérdés, hogy érvényesül-e ilyenkor a fegyverek egyenlőségének az elve?

A kérdés megválaszolása során figyelembe kell vennünk azt, hogy maga a törvény teszi kötelezővé a védelmet, ezzel mintegy szakembert állítva a terhelt mellé, akit az ügyész tájékoztat, hogy milyen bűncselekmény miatt és milyen bizonyítékok alapján kívánja a terheltet bíróság elé állítani. A védő megfelelő tájékoztatása tehát megtörténik. Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy nem akármilyen bűncselekmények esetén dönthet az ügyész a bíróság elé állításról, hanem, csak ha a törvényben meghatározott feltételek fennállnak, csak egyszerű megítélésű ügyek esetén, és ha a terheltet tetten érték vagy bűnösségét beismerte. Egy egyszerűbb megítélésű ügyben, a védő számára a védekezésre való felkészüléshez nincs szükség annyi időre, mint egy bonyolultabb ügy esetén. Ezek a törvény által felállított garanciák kizárják az ügyészi önkény lehetőségét, és biztosítják, hogy egy enyhébb megítélésű ügyben a lehető leghamarabb döntés szülessen. A törvény azzal is védi a terhelt jogait, hogy az ügyész a vádat csak abban az esetben terjesztheti ki, ha a kiterjesztett bűncselekmény vonatkozásában is fennállnak a bíróság elé állítás törvényes feltételei. További garanciát jelent azon szabályozás, miszerint a bíróság az iratokat az ügyésznek visszaküldi, amennyiben a bűncselekmény elkövetésétől a bíróság elé állításig több, mint 15 nap telt el; vagy a bűncselekményre a törvény nyolc évi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést rendel; valamint akkor is, ha további bizonyítási eszközöket kell beszerezni.

Összességében egy olyan jogintézményről van jelen esetben szó, amely jó szolgálatot tehet az eljárás gyorsítása érdekében, ha a törvényben biztosított feltételek és garanciák figyelembe vételével alkalmazzuk. Statisztikai adatok azt

¹⁹ 1320/B/1993. AB határozat.

²⁰ TÓTH Mihály, *A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében*, Budapest, 2001, 76.

mutatják, hogy a külön eljárások közül a tárgyalás mellőzését követően, a bíróság elé állítás kerül a leggyakrabban alkalmazásra.²¹

II.2. Eljárás a távollévő terhelttel szemben

Ezt a külön eljárást az 1999. évi CX. törvény iktatta be büntetőeljárási jogunkba, 2000. március 1-jei hatállyal. Ezen eljáráson belül két esetkört különböztethetünk meg, az egyik, amikor a terhelt ismeretlen helyen, a másik, ha külföldön tartózkodik. Az eljárás jogpolitikai indoka, hogy a terhelt távollétével ne akadályozza az eljárás lefolytatását, hanem távolléte esetén is döntés születhessen az ügyész indítványára a büntetőjogi főkérdés tekintetében, és a bűnösség megállapítása esetén szankció is alkalmazható legyen.²² Az azonban könnyen megeshet, hogy a szankció végrehajtására a terhelt távolléte miatt soha nem kerül sor. Mielőtt a magyar szabályozásra és az ezzel kapcsolatos alkotmányossági kérdésekre rátérnék – mivel maga az Alkotmánybíróság is foglalkozik a jelen eljárással kapcsolatos nemzetközi gyakorlattal (14/2004. (V. 7.) AB határozatában) –, indokoltnak tartom, hogy ennek ismertetésére is kitérjek néhány gondolat erejéig.

II.2.1. A távollévő terhelttel szembeni eljárás nemzetközi vonatkozásai

Az Európa Tanács a távollévő terhelttel kapcsolatos eljárással először a büntető ítéletek nemzetközi elismerésével kapcsolatosan foglalkozott, ugyanis a tagállamok igen eltérően szabályozzák az ilyen eljárásban a védő részvételét és a határozatok felülvizsgálatának a kérdését. A Miniszteri Bizottság határozatában (R. (75) 11.) rögzítette azokat a minimális követelményeket, amelyek szükségessé ahhoz, hogy a távollévő terhelttel kapcsolatos eljárás tisztességes legyen. Leszögezték, hogy a terhelt jelenléte alapvető fontosságú az eljárás során, így attól csak kivételesen lehet eltekinteni. Alapvető követelményként szerepel továbbá, hogy senki nem fogható perbe anélkül, hogy előzőleg meg ne idézzék, a védekezésre és a megjelenésre elég időt hagyva, kivéve, ha megállapítható, hogy szándékosan kivonja magát az igazságszolgáltatás alól.

Ezen kívül a Miniszteri Bizottság R. (87) 18. számú Ajánlásában a távollévő terhelttel kapcsolatos eljárást az eljárás egyszerűsítésének lehetőségeként

²¹ Statisztikai adatokra vö. a Legfőbb Ügyészség Büntetőbírósági Ügyek Főosztálya és a Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya által kiadott, a *Büntetőbíróság előtti ügyész tevékenység főbb adatai* címmel megjelent kiadványait.

²² 2000. március 1-je előtt csak szűk körben volt lehetőség szankció alkalmazására, ugyanis bűnösség megállapítása esetén csak vagyonelkobzás, illetve közügyektől eltűntetés volt alkalmazható.

jelölte meg. A tagállamok ez alapján fontolják meg, hogy a bűncselekmény kisebb súlyára és a kiszabható büntetésre figyelemmel a bíróság a tárgyalást a vádlott távollétében is megtarthassa.

Amíg a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya külön előírja a tárgyaláson való személyes jelenlét jogát büntető ügyekben, addig az Európai Emberi Jogi Egyezmény erről kifejezetten nem szól. A strasbourgi szervek ezért a tisztességes eljárás vagy igazságos tárgyalás keretén belül mérlegelik, hogy szükség volt-e adott esetben a terhelt személyes jelenlétére. A Bíróság eddigi gyakorlata alapján felállított egy rendező elvet, hogy a fél távolléte sértette-e az igazságos tárgyalás követelményét. Eszerint az igazságos tárgyalás tükrében a fél személyes jelenlétének a szükségességét az határozza meg, hogy ez szerepet játszhatott volna-e a bíróság véleményének, meggyőződésének kialakításában, például a személyes meghallgatás és a tanúvallomásokra adott személyes válaszadás lehetősége meglétében.²³

Emellett más ok is lehet, amikor a tárgyalás igazságossága megköveteli a fél személyes jelenlétét, ilyen például ha az eljárás a fél érdekeit súlyosan érinti. E tekintetben a Bíróság elé került ügyek közül alapügynek lehet tekinteni a Colozza-ügyet.²⁴ Ezen ügygel kapcsolatosan a Bíróság kifejtette, még ha a bírósági tárgyaláson való személyes részvétel joga nem abszolút jellegű is, a jelen ügyben semmi nem indokolta annak teljes és helyreállíthatatlan elvesztését. Ha a nemzeti törvényhozó a "vádlott" távolléte ellenére is elrendeli a büntetőeljárás folytatását, mint Colozza esetében, az érintett személynek, mielőbb tudomást szerez az ellene folyó nyomozásról, lehetőséget kell adni, hogy egy bíróság – meghallgatása után – újra határozzon a vele szemben felhozott büntetőjogi vád megalapozottságát illetően.²⁵

Az Európai Unió tagállamai közötti igazságügyi együttműködésnek is fontos pillére a büntető ítéletek kölcsönös elismerése. Annak érdekében, hogy a tagállamok közt ezzel kapcsolatosan minél kevesebb konfliktus alakuljon ki, szükség van a jogközelítésre és bizonyos minimális garanciákra. Az Unió Tanácsának az európai elfogatóparancsról szóló kerethatározata a terhelt távollétében meghozott ítélet elismerését akkor köti az ügy újratárgyalásához, ha a terhelt szabályszerű idézésére nem került sor.

²³ BLUTMAN, *i.m.*, 456.

²⁴ Colozzát 1972-től körözték csalás gyanúja miatt. Mivel ekkor már nem a bejelentett lakóhelyén élt a rendőrség "szökésben lévőnek" nyilvánította és távollétében hozott a bíróság ítéletet. A védő kirendelését követően hat évi szabadságvesztésre ítélték, és pénzbírságot szabtak ki vele szemben. Mivel a védő nem fellebbezett az ítélet jogerőre emelkedett. Nem sokkal ezután Colozzát letartóztatták, de ő rögtön panasszal élt, amelyet a római bíróság elutasított. Hazai jogorvoslati lehetőségeit kimerítve fordult a Bizottsághoz azzal, hogy megsértették vele szemben a tisztességes eljárás követelményét.

²⁵ Vincent BERGER, *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata*, Budapest, 1999, 172.

II.2.2. A távollévő terhelttel szembeni eljárás problematikája

A távollévő terhelttel szemben folytatott eljárás hazai szabályozásának alkotmányosságával kapcsolatban komoly kételyek merültek fel. Az Alkotmánybíróság 14/2004. (V. 7.) AB határozatában fejtette ki az eljárással kapcsolatos véleményét, az akkori szabályozás néhány pontját alkotmányellenesnek nyilvánította és 2004. december 31-i hatállyal megsemmisítette. Ebben az ügyben az Alkotmánybíróság azt vizsgálta, hogy az eljárás akkor hatályos szabályozása megfelelt-e az alkotmányos követelményeknek, így különösen a tisztességes eljáráshoz való jog, a védelemhez való jog, valamint a terhelt rendelkezési joga tekintetében. A következőkben ezen AB határozatot alapul véve elemzem az eljárással kapcsolatos alkotmányos kérdéseket.

A Pesti Központi Kerületi Bíróság egy csalás vétsége miatt folyó büntetőeljárás lefolytatását felfüggesztette és az Alkotmánybírósághoz fordult. Az akkor hatályos 1973. évi Be. azon rendelkezéseit sérelmezte, melyek lehetővé tették, hogy a büntetőeljárást lefolytassák, és büntetést szabjanak ki olyan terhelttel szemben, aki egyáltalán nem értesült arról, hogy vele szemben büntetőeljárás indult. A bíróság álláspontja az volt, hogy ez a szabályozás sérti a tisztességes eljáráshoz és a védelemhez való Alkotmányban biztosított alapjogot. A bíróság azt is a jogbiztonság sérelmének tekintette, hogy a törvény az ügyész hatáskörébe utalja annak eldöntését, hogy az eljárás lefolytatható-e a terhelt távollétében. A bíróság az ügyészi döntés következtében el van zárva a terhelt vallomásának, így a bizonyítékok teljes körű értékelésének lehetőségétől. Időközben hatályba lépett az új büntetőeljárási törvény és a Pesti Központi Kerületi Bíróság indítványát az új Be. megfelelő szakaszai szerint fenntartotta, valamint az alkotmányossági aggályokat kibővítette a Be. 527. § (5) bekezdése tekintetében, amely előírta, hogy a terheltnek szóló hivatalos iratokat az általános szabályok szerinti hirdetményi kézbesítés helyett csak a védő számára kell kézbesíteni. Ennek értelmében a bíróság a Be. 527. §-ában és 528. §-ában meghatározott rendelkezések alkotmányellenességének utólagos megállapítását kérte.

Az Alkotmánybíróság az indítványok részbeni megalapozottságát állapította meg. Azt mindenekelőtt leszögezte, hogy önmagába véve a távollévő terhelttel szemben folytatott eljárás nem alkotmányellenes, nem ellentétes a jogállamiság és az alkotmányos büntetőjog követelményével. Ezen megállapítását több tényezőre visszavezetve állapította meg. Alapvető társadalmi igény az állammal szemben a bűncselekménnyel megsértett jogrend védelme. Ez azt a követelményt is magába foglalja, hogy az államnak meg kell teremteni annak a törvényi feltételeit, hogy az ismeretlen vagy az állam által nem elérhető helyen tartózkodó személy ellen is lefolytatható legyen az eljárás. A büntető igazságszolgáltatás állami monopóliumából a büntető igény érvényesítésének kötele-

zettsége következik. Ez indokolja, hogy az állami büntető hatalmat gyakorló szervek hatékony eszközöket kapjanak feladataik teljesítéséhez, még ha ezek az eszközök, lényegüket tekintve, súlyosan jogkorlátozóak is.²⁶ Az Alkotmánybíróság ezen kívül más tényezőket is figyelembe vett az eljárás létjogosultsága tekintetében, például, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozással a határok átjárhatósága nagymértékben növekszik, amely fokozza a büntetőeljárás alóli kibúvás lehetőségét. Másrészt a bűnözéssel szembeni nemzetközi együttműködés növekvő intenzitása kifejezetten értelmet ad az olyan eljárásnak, ahol a terhelt kézre kerítésének időleges sikertelensége nem akadályozza a bíróságot, hogy a büntetőjogi főkérdés tekintetében döntsön.

Tény tehát, hogy a távollévő terhelttel szemben lefolytatott eljárás létjogosultsága nem vitatható. A jogállamiság, valamint az alkotmányos büntetőeljárás megkívánja, hogy az állam a távollévő terhelttel szembeni büntetőigény érvényesítésére olyan szabályokat alkosson, amelyek megteremtik az egyensúlyt a terhelt alkotmányos jogainak a védelme és a büntető igazságszolgáltatás hatékony működése között.

Az Alkotmánybíróság vizsgálta tehát, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog és a védelemhez való jog mennyiben sérülnek ezen eljárás során. A tisztességes eljárás kapcsán megállapította, hogy a tisztességes eljárás immanens része a fegyverek egyenlőségének az elve, mely azt biztosítja, hogy a büntetőeljárásban a vád és a védelem egyenlő eséllyel rendelkezzen tény- vagy jogkérdésben vélemény alkotására. A fegyverek egyenlőségének egyik feltétele a felek mindegyikének személyes jelenléte az eljárási cselekmények során, a másik feltétel, hogy az ügy szempontjából releváns adatokat a vád és védelem egyenlő mértékben ismerhessék meg.

Az AB határozat a védelemhez való jog tekintetében is összegző elvi tételeket állapít meg: *“a terheltnek joga van ahhoz, hogy saját magát megvédje, és ahhoz is, hogy választása szerinti védőt vegyen igénybe. A védelemhez való jog a terhelt számára kiemelkedően fontos, de nem korlátozhatatlan alapjog; az Alkotmány nem biztosít jogot bármilyen védekezési eszköz alkalmazásához.”*

A terhelt távollétében lefolytatott eljárás sajátossága, hogy az eljárás egyes szakaszaiban vagy az egész eljárás folyamán hiányzik a tisztességes eljárás és a védelemhez való jog egyik lényeges részeleme, a terhelt személyes joggyakorlásának és személyes védekezésének lehetősége. Ennek ellensúlyozására teszi kötelezővé a Be. a védő közreműködését, illetve az eljárás jogerős befejezése előtt az első fokú tárgyalás megismétlését, illetve a perújítást, ha közben a terhelt mégis előkerülne. A kötelező védelem elengedhetetlen feltétele annak, hogy az eljárás a terhelt távollétében tisztességesnek legyen mondható.

²⁶ 41/2003. (VII. 2.) AB határozat.

“Mindazonáltal, ahhoz, hogy az eljárás tisztességes minősége megmaradjon, továbbá a védelem jogának szükségképpen korlátozása pedig arányos legyen, a terhelt távollétében történő eljárás szabályaiban a kivételesség és az átmenetiség követelményeinek kell érvényesülni.” Az Alkotmánybíróság tehát az eljárással szemben két követelményt állít fel, a kivételességet és az átmenetiséget. A határozat szerint a Be. 527. § (1) bekezdése nem biztosítja a kivételességet, az 527. § (3) és (5) bekezdései pedig, nem tesznek eleget az átmenetiség követelményének. Emiatt sérül a tisztességes eljáráshoz való jog, a személyes védekezés korlátozása pedig, nem tekinthető arányosnak.

Az Alkotmánybíróság úgy ítélte, tehát meg, hogy a törvényhozó a külön eljárás alkalmazási körét túl tágra határozta meg, amikor az eljárás lefolytatásához csak a terhelt felkutatására tett kísérlet sikertelenségét kívánta meg. A tisztességes eljáráshoz kapcsolódó elvárás, hogy a büntető hatóságok csak akkor legyenek felhatalmazva ezen eljárásra, ha olyan adatok birtokában vannak, amelyek egyértelművé teszik, hogy a terhelt rosszhiszeműen vonja ki magát az eljárás alól.

A Be. 527. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a nyomozásnak nem akadálya, hogy a terhelt ismeretlen helyen tartózkodik, a terhelt felkutatása iránt tett intézkedések mellett gondoskodni kell a bizonyítékok beszerzéséről. Ez a szabályozás önmagába véve nem alkotmányellenes. A nyomozás valóban folyhat a terhelt távollétében, azonban a nyomozás érdemi befejezésének, illetve a vádemelésnek előfeltétele a “gyanúsított kihallgatása”. A gyanúsított kihallgatása az a garanciális szabály, amittől a tisztességes eljárás teljesülhet. A gyanúsított kihallgatása alkalmával történik ugyanis meg a terhelt tájékoztatása, hogy milyen bűncselekmény elkövetésével gyanúsítják, a nyomozás eddigi adatai alapján milyen bizonyítási eszközök állnak a hatóságok rendelkezésére, illetve a terheltet figyelmeztetni kell a védő igénybevételének lehetőségére is. Ez a mozzanat nem egy egyszeri aktus, hanem ha a gyanú az eljárás egy későbbi szakaszában megváltozik, erről is tájékoztatni kell a terheltet. Ebből következik, hogy a jelen eljárás csak kivételesen juthat szerephez a büntetőeljárásban. Ezáltal az Alkotmánybíróság álláspontja az, hogy nem elegendő az eddigi szabályozásban meghatározott feltétel, vagyis hogy a nyomozóhatóságnak a terhelt hollétének megállapítására tett kísérlete sikertelen volt. Ahhoz hogy az eljárás tisztességesnek legyen mondható az is kell, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján megállapítható a terhelt önhibája. Az eljárás kivételességének a követelménye természetesen vonatkozik arra az esetre is, ha a terhelt tartózkodási helye a vádemelést követően vált ismeretlenné.

Az eljárás átmenetiségével kapcsolatban az Alkotmánybíróság úgy foglalt állást, hogy a külön eljárás alkalmazása esetén az is a cél, hogy az eljárást amint lehet, a rendes medrébe kell terelni. Ez úgy lehetséges, ha a bűnüldöző hatóság-

gok valóban minden eszközzel azon vannak, hogy a terhelt hollétét megállapítsák, illetve, hogy a terheltet minden lehetséges módon informálják az ellene folyamatban lévő eljárásról. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a Be. 527. § (3) bekezdése továbbá (5) bekezdése nem felel meg ezen követelményeknek.

A Be. ugyanis az elfogatóparancs kibocsátását csak a bíróság kötelezettségévé teszi. Az ügyésznek ilyen jellegű kötelezettsége nincs. *“Az ügyész feljogosítása a vádemelésre, hogy az ismeretlen helyen tartózkodó, az ellene folyamatban lévő büntetőeljárásról formálisan egyáltalán nem tájékoztatott terhelt felkutatására, a rendelkezésre álló valamennyi lehetőséget igénybe vette volna, ezzel nincs összhangban.”*

A Be. 527. § (5) bekezdése azt a rendelkezést tartalmazta, hogy a terheltnek szóló idézést, értesítést, sőt a neki kézbesítendő iratokat a védő részére kell megküldeni. Ez a rendelkezés az Alkotmánybíróság szerint szükségtelenül korlátozza a védelemhez való jogot. A büntetőeljárás általános szabályai szerint az ismeretlen helyen tartózkodó terhelt részére a hivatalos iratokat hirdetményi úton kell kézbesíteni. *“Az Alkotmánybíróság álláspontja, hogy sem eljárás egyszerűsítési, sem költségkímélési, sem pedig a hirdetményi kézbesítés eredményességével szembeni kétkedés, nem indokolhatja, hogy a nyomozás, illetve a vádemelés szakaszában – a bírósági szakaszra irányadó szabályoktól eltérően – az iratokat csak a védőnek kézbesítsék.”* A védelemhez való jognak nem elegendő feltétele tehát, hogy csak a védő részére kézbesítenek, ugyanis könnyen előfordulhat olyan eset, hogy a terhelt a védő kirendeléséről nem is tud.

A Be. 527. § (2) bekezdése az ügyész mérlegelési körébe utalja annak az eldöntését, hogy indítványozza-e a távollévő terhelttel szembeni eljárás lefolytatását. Az 528. § (1) bekezdés alapján a vádemelés, az 529. § (1) és (4) bekezdés alapján az ügyész indítványa meghatározza a bíróság eljárási rendjét, és azt a kötelezettséget rója a bíróságra, hogy mindenképp döntsön a büntetőjogi igényről az eljárás felfüggesztésének a lehetőségét egyben kizárva. Az indítványozó ezen rendelkezések alkotmányellenességének a megállapítását is kérte.

Ezekkel kapcsolatban az Alkotmánybíróság arra az álláspontra jutott, hogy az ügyész diszkrecionális joga önmagában nem alkotmányellenes. *“Az ügyész e döntéséhez a nyomozás során a vádemeléshez szükséges mértékben felkutatott és biztosított bizonyítékokat egyenként és összességükben értékeli és az így kialakult meggyőződése szerint dönt.”* A Be. ugyanakkor alapelvi szinten rögzíti az eljárási feladatok megosztásának az elvét és az Alkotmánybíróság több határozatában is kifejtette a bíróság és ügyészség közötti funkciók megosztását. Nem alkotmányellenes tehát, hogy a bíróság távollévő terhelttel szemben eljárást csak az ügyész indítványára folytat le, hiszen ez következik a funkció megosztásból, a vádhoz kötöttség elvéből és a vád feladatává tett bizonyításból is.

Azt viszont alkotmányellenesnek találta az Alkotmánybíróság, hogy az ügyész indítványára köteles a bíróság a távollévő terhelttel szembeni eljárás

lefolytatására és kizárt vele szemben az eljárás felfüggesztése. *“Az Alkotmány valóban nem azt garantálja, hogy a bírói eljárás eredménye minden esetben helyes lesz, de azt garantálja, hogy ne szülessen olyan törvényi szabály, amely ezt eleve kizárja. Az anyagi igazság érvényre juttatását ellehetetlenítő szabályozás éppúgy sérti a jogállamiság elvét, mint az eljárási garanciák hiánya.”*²⁷ A terhelt személyes közreműködésének hiánya magába rejti azt a lehetőséget, hogy a bíróság nem tud helyes, megalapozott tényállást megállapítani, mert szükség lenne a terhelt személyes meghallgatására is. A sérelmezett jogszabály hely szerint a bíróságnak ilyenkor is kötelessége döntést hozni, vagyis ez a rendelkezés arra kényszerítheti adott esetben a bíróságot, hogy tudatosan megalapozatlan döntést hozzon. Ez viszont nem egyeztethető össze a büntető igazságszolgáltatás funkciójával. Ezekre tekintettel a Be. ezen szakaszát a bíróság *ex nunc* hatállyal megsemmisítette.

A távollévő terhelttel szembeni külön eljárás további szabályai az Alkotmánybíróság szerint nem alkotmányellenesek, összességükben kielégítik a jogállamiság és a tisztességes eljárás követelményeit, és nem járnak a védelemhez való jog szükségtelen és aránytalan korlátozásával.

Az Alkotmánybíróság határozatára tekintettel a 2004. évi CXXXII. törvény a következők szerint határozta meg a távollévő terhelttel szembeni eljárás lefolytatásának feltételeit: a szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt indult nyomozást követően, ha

- az elfogatóparancs kibocsátása a nyomozás iratainak ügyészhez történő megküldéséig nem vezetett eredményre (már nemcsak a bíróság kötelezettsége az elfogató parancs kibocsátása),
- megalapozottan feltehető, hogy a gyanúsított megszökött, vagy a nyomozó hatóság, illetőleg az ügyész elől elrejtőzött (vagyis a terhelt önhibája megállapítható),
- a nyomozás adatai alapján a vádemelésnek nincs akadálya, és
- azt a bűncselekmény súlya vagy az ügy megítélése indokolja, az ügyész vádat emel.

Látjuk, hogy 2005. január 1-jétől megvalósul a kivételesség követelménye, hiszen szempont lett a terhelt önhibája és a bűncselekmény tárgyi súlya. Rendezi továbbá a törvény a Be. 527. § (5) bekezdés alkotmányellenességének a kiküszöbölését, azzal, hogy előírja a terheltnek hirdetményi úton kézbesített hivatalos iratot, a védőjének kézbesíteni kell. Vagyis ezek után nemcsak a védőnek kell az iratokat kézbesíteni, hanem az általános szabályok szerint sor kerül a hirdetményi kézbesítésre már a nyomozati szakban is.

²⁷ 4/1998. (III. 1.) AB határozat.

Remélhetőleg a jogalkotónak az új szabályozással sikerült megtalálni azt az egyensúlyt, ami a terhelt alkotmányos jogainak védelme és az eljárás ésszerű időtartamon belüli befejezése között húzódik. Bár az új szabályozásnak megfelelően szűkebbre szabott lett az eljárás alkalmazásának lehetősége, én mégis bízom abban, hogy ha növekedni nem is, de csökkenni sem fog az eljárás tényleges gyakorlati alkalmazása.

II.3. Lemondás a tárgyalásról

Ezen jogintézményt szintén külön jogszabály tette a jogrendszer részévé, mégpedig a 1999. évi CX. törvény. Amikor bevezetésre került sokan “vádalkuként” emlegették. Bár a klasszikus amerikai vádalkuval mutat közös vonásokat, de a magyar változat mégsem tekinthető az amerikai megfelelőjének.

A Miniszteri Bizottság fent már említett Ajánlása szorgalmazza a “bűnöségi alku” eljárásának a bevezetését. Ez alapján az eljárás egyszerűsítése úgy érhető el, hogy a vádlott hajlandó elismerni a bűnösségét nyílt bírósági tárgyaláson. A bíróság formálisan meghallgatja az ügyészt, majd, hogy a védelem milyen enyhítő, mentő körülményeket kíván felhozni és a bizonyítási eljárás folytatása nélkül dönt az ügyben.

A tárgyalásról lemondás alkalmazásának feltételeit a Be. pontosan meghatározza. Abban az esetben kerülhet sor ezen intézmény alkalmazására, ha nyolc évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő cselekményt követett el a vádlott, továbbá lemond a tárgyalás tartásának a jogáról, bűnösségre is kiterjedő ténybeli beismerő vallomást tesz, és az ügyész indítványozza, hogy a bíróság tárgyalás tartása nélkül, nyilvános ülésen egyesbíróként bírálja el az ügyet. Az új Be. kibővítette annyiban alkalmazásának a körét, hogy amennyiben az együttműködő terhelt bünszervezetben követte el a bűncselekményt és a nyomozás megszüntetésére vele szemben bármilyen oknál fogva nem került sor, nyolc évi szabadságvesztésnél súlyosabban büntetendő cselekmények esetében is alkalmazhatóvá vált a tárgyalásról lemondás alkalmazása.

A vádlott számára ezen jogintézmény legkecsegtetőbb mozzanata a büntetés kiszabásával kapcsolatos kedvezményekben rejlik. A jogalkotó ugyanis a tárgyalás elkerüléséért cserébe, lehetővé teszi a bíró számára, hogy a törvényi keretek szerint enyhébb büntetési tételeket alkalmazzon, mint amit a tárgyalás tartása esetén tenne. Ez konkrétan azt jelenti, hogy az öt évet meghaladó, de nyolc évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt három évet; a három évet meghaladó, de öt évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt a két évet; három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt a büntetés a hat hónapot

nem haladhatja meg. Halmazati büntetés kiszabása esetén is leszállított büntetési tételeket kell alkalmazni.

Ezen jogintézmény alkotmányosságával kapcsolatban az Alkotmánybíróság elé konkrét kérelem még nem érkezett. Véleményem szerint a jogintézmény egyik vitatható pontja a beismerő vallomás lehet.

A büntetőeljárás története és a mindennapi gyakorlat is azt mutatja, hogy a bűnügyek esetében nincs bizonyíték-bőség. A bűnfelderítéssel foglalkozó hatóságok ezért változatos eszközökkel igyekeztek mindig is a beismerő vallomást kicsikarni. Különösen így volt ez a középkori inkvizitórius eljárásban, amelynek központi intézménye volt az eljárás alá vont személy kínvallatása, tortúra alá helyezése.²⁸ Hazánkban a kínvallatást Mária Terézia eltörölte ugyan, de a gyakorlatban még hosszú ideig létezett. Habár a szakirodalom következetesen hangsúlyozza és a tételes jog is azt mutatja, hogy jelen felfogásunk szerint a beismerő vallomás csupán egyike a bizonyítékoknak, és nem azok "királynője", jelentőségét mégsem ez az álláspont fejezi ki a leghűségesebben.²⁹

Az ártatlanság vélelmének alkotmányos elvéből vezethető le az önvádra kötelezés tilalmának elve. A Polgári és Politikai jogok Egyezségokmánya megfogalmazza ezt a követelményt a következőképpen: "*a terheltet ne lehessen kényszeríteni arra, hogy saját maga ellen tanúskodjék, vagy beismerje bűnösségét.*"

Az Alkotmánybíróság is úgy ítélte meg, hogy a hallgatás joga az ártatlanság véelme körébe tartozik, másrészt ezt a jogot a büntetőeljáráson kívül is védelemben kell részesíteni.³⁰ A beismerés tekintetében fennáll annak a veszélye, hogy a vádlott akkor is beismerő vallomást tesz, ha nem követte el a bűncselekményt. Ezzel kapcsolatban számos érv és ellenérv sorakoztatható fel. Az amerikai "vádalku" kapcsán, melynek szintén feltétele a beismerés, a következő álláspontok alakultak ki: Az ügyészek többsége azt vallja, hogy csak azok a terhelték nem ismerik be bűnösségüket, akik tényleg ártatlanok, így az eljárás szűrői megbízhatóak. Ezzel ellentétben többen rámutattak, hogy milyen esetei lehetnek annak, ha valaki ártatlanul bűnösnek vallja magát. Ezekből csak néhányat kiemelve: a vádlott nem emlékszik vissza pontosan az általa véghezvitt cselekményre, nem érti meg pontosan, hogy büntetőjogi felelőssége megállapításához a jogellenes cselekményen kívül bűnösségének a megállapítása is szükséges, nem érti meg, hogy az általa elkövetett cselekménynek tényállásszerűnek is kell lenni.³¹ Olyan eset is könnyen előfordulhat, hogy valaki hozzátartozója bűnösségét vállalja magára, és ennek fényében tesz beismerő vallomást.

²⁸ TREMMEL Flórián, *Jogállam és büntetőeljárás*, Jogtudományi Közlöny, 1989/12.

²⁹ ERDEI Árpád, *Kodifikációs megfontolások a büntetőeljárás elvei ürügyén*, Magyar Jog, 1990/3, 219.

³⁰ 41/1991 AB határozat.

³¹ GRMELA Zoltán, *Vádalku – az amerikai modell*, Magyar Jog, 1993/6, 369.

Kérdésként tehetjük fel, hogy nincs-e kényszer elem abban, hogy beismerő vallomás szükséges az eljárás alkalmazásához? Valóban nem fogja-e bűnösnek vallani magát valaki, csak hogy minél hamarabb szabaduljon a büntetőeljárás tortúrája alól és, hogy részesüljön az eljárás által felajánlott kedvezményekből?

Annyi mindenestre bizton megállapítható, hogy a bíróság csak akkor fogja a beismerő vallomást elfogadni, ha az önkéntes, vagyis minden kényszertől mentes, és ha hitelt érdemlősége miatt ésszerű kétely nem merül fel, ha ezek a feltételek nem teljesülnek a bíróság tárgyalásra utalja az ügyet. Ennek garanciája, hogy a beismerő vallomást a bíróság előtt meg kell ismételni. Szintén tárgyalás tartására kerül sor, ha a terhelt vallomása lényegesen eltér a nyomozás során tett vallomásától.

A másik aggályos kérdés, hogy a terhelt lemond a tárgyalás tartásának a jogáról és a bíróság egyesbíróként eljárva, bizonyítási eljárás lefolytatása nélkül, a terhelt beismerő vallomása alapján hozza meg ítéletét. Nem sérül-e ezzel a közvetlenség elve, amely megkívánja, hogy a bíróság az általa közvetlenül tapasztalt tények alapján döntsön?

A kérdés megválaszolásánál megint csak szem előtt kell tartani azt a tényt, hogy alapkövetelmény az eljárás ésszerű időben való befejezése. Ennek, mint már korábban kifejtettem ára van, nevezetesen az eljárás valamelyik szakaszának (jelen esetben a bírósági szak) a lerövidítése, amely szükségszerűen bizonyos alapjogok korlátozásával is jár. Másrészt a terhelt önként dönt arról, hogy lemond a tárgyalás tartásának a jogáról és ezért cserébe az államtól enyhébb büntetést kap, mintha ragaszkodna a rendes eljárás keretében történő tárgyaláshoz. Az, hogy a bíróság előtt nem kerül sor bizonyításra, nem jelenti azt, hogy a nyomozó hatóság ne végezné el a szükséges nyomozati cselekményeket. Fontos kihangsúlyozni, hogy a törvény kötelezővé teszi az eljárás kezdetétől a védő részvételét, ami szintén a terhelt jogai védelmének a törvény által biztosított garanciája.

Annyi bizonyos, hogy a fiatal jogintézményt mindenki fenntartásokkal kezeli éppen a klasszikus alapelvek csorbítása miatt, illetve az alkotmányos jogokról való lemondás miatt, ezért a gyakorlatban való alkalmazása sem túl elterjedt. Véleményem szerint figyelembe kell venni azokat a célokat, ami miatt ez az intézmény létre jött és arra kell törekedni, hogy a törvény adta garanciális szabályok betartásával céljának megfelelően, minél szélesebb körben alkalmazzuk.

II.4. A tárgyalás mellőzése

A tárgyalás mellőzése a magyar büntetőeljárásban régi múltra tekint vissza, hiszen büntetőparancs néven már az 1896. évi Bp. is ismerte. Abban az időben kihágás, illetve kizárólag pénzbüntetéssel büntetendő cselekmény esetén volt lehetőség alkalmazására a járásbírósi eljárás előtt. A korabeli magyarázat szerint a büntetőparancs némileg a "fizetési meghagyás" intézményének átültetése a büntetőeljárásba.³²

A büntető parancs legtöbb európai országban ismert és alkalmazott jogintézmény, mint az eljárás egyszerűsítésének egy lehetséges módját, "*penal order*" néven a már többször emlegetett Ajánlás maga is szorgalmazza.

A tárgyalás mellőzése, amint a neve is elárulja, azzal hivatott az eljárás egyszerűsítését szolgálni, hogy elmarad a tárgyalás, és a bíróság az iratok alapján, a bizonyítási eljárás lefolytatása nélkül, meghatározott súlyú büntetést szab ki. Erre abban az esetben kerülhet sor, ha a cselekmény három évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő, a szabadlábon lévő vádlott a cselekmény elkövetését beismerte, a tényállás egyszerű és a büntetés célja tárgyalás tartása nélkül is elérhető, valamint a törvényben meghatározott büntetések kiszabására, illetve intézkedések alkalmazására lehetőség van.

A magyar büntetőeljárásban a tárgyaláson történő közvetlen ténymegállapítás fő szabályát áttöri ez az egyszerűsítés jegyében született külön eljárás. Az eljárás egyszerűsítésének egyik lehetősége az, hogy az eljárásból ki kell iktatni a felesleges ismétlődéseket. Ennek fényében akár egész eljárási szakaszok is elmaradhatnak. A dolog problematikus része az, hogy az eljárás melyik szakasza maradjon el. A tárgyalás mellőzésével szemben felhozható legsúlyosabb kifogás éppen abban áll, hogy a garanciák teljes érvényesítését biztosító tárgyalást hagyja ki az eljárásból, amely gyakorlatilag írásbelivé és teljesen közvetetté válik.³³ A terhelt tehát, anélkül kap büntetést, hogy egyáltalán a bírósággal találkozott volna. Ha a közvetlenség elvét alapelvnek tekintjük, továbbá figyelembe vesszük a tisztességes eljárás elvét, ezen belül is a tárgyaláshoz való jogot, semmiképp nem helyeselhető, hogy az eljárásnak a legtöbb garanciát nyújtó szakasza maradjon el. Az előbbi pontban ismertetett lemondás a tárgyalásról esetén szintén nem kerül sor tárgyalás tartására, de ha a két jogintézményt összehasonlítjuk, az mondható el, hogy a lemondás a tárgyalásról esetén nyilvános ülést tart a bíróság, amire ha a törvény eltérően nem rendelkezik a tárgyalásra vonatkozó szabályok lesznek az irányadóak. A lemondás a tárgyalásról mellett szól továbbá az is, hogy a bíróság itt ténylegesen találkozik a terhelttel, és közvetlenül győződik meg arról, hogy a beismerő vallomás önkéntes és hitelt érdemlő-e.

³² 67/1995 AB határozat.

³³ ERDEI Árpád, *i.m.*, 218.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága is több ítéletében határozott az Egyezmény 6. cikk 1. pontjának megsértése tárgyában, amely szerint *“mindenkinek joga van arra, hogy ügyét (...) pártatlan bíróság tisztességesen (...) tárgyalja és hozzon határozatot (...) az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.”*

Ha tehát a közvetlenséget és szóbeliséget fontosnak tartjuk, akkor azokban az ügyekben, ahol a tények világosak, a megítélés egyszerű, nem a tárgyalást, hanem a megelőző szakaszt kell elhagyni. Ha nem is a teljes elhagyás, de a lényeges egyszerűsítés jegyeit mutató bíróság elé állítás e gondolatot fejezi ki.³⁴

Fontos kérdés jelen eljárás esetén is a beismerő vallomás. A korábban kifejtett állítások ebben az esetben is helytállóak, vagyis, itt is probléma, hogy nincs-e kényszer elem a beismerés tekintetében. Vajon nem kellene-e a terheltnek a beismerő vallomását közvetlenül a bíróság előtt is megtenni? A bíróság így a terhelt nyilatkozatát közvetlenül vizsgálhatná és a nyomozás során beszerzett bizonyítékokkal együtt, megalapozottabb döntést hozhatna.

A tárgyalás mellőzésével hozott végzés ellen nincs helye az ügyet a másodfokú elbírálás szakaszába juttató fellebbezésnek. A törvény lehetővé tesz ugyanakkor egy sajátos jogorvoslati lehetőséget: az ügyész, magánvádló, a vádlott, a védő, a magánfél és az egyéb érdekelt, a kézbesítéstől számított nyolc napon belül tárgyalás tartását kérheti. A kérelem alapján a bíróság tárgyalást tart. Az eljárásban korlátozott súlyosítási tilalom érvényesül: a bíróság a vádlott terhére szóló kérelem hiányában nem szabhat ki súlyosabb büntetést, kivéve, ha a tárgyaláson új bizonyíték merül fel, és ennek alapján a bíróság olyan új tényt állapít meg, amelynek folytán súlyosabb minősítést, vagy jelentős mértékben súlyosabb büntetést kell alkalmazni.

A tárgyalás tartására irányuló kérelem, mint sajátos jogorvoslat lehetősége, végképp eloszlathatja e külön eljárás alkotmányellenessége iránt táplált kételyeket, hiszen a terhelt és a védő számára választási lehetőséget biztosít. Ha bármely okból ugyanis, sérelmesnek tartják az ügy tárgyalás mellőzésével való elintézését, kérelmükre kötelező tárgyalást tartani, ahol érvényesülnie kell a súlyosítási tilalomnak is. Ha viszont tárgyalás tartását nem kéri, mintegy tudomásul veszik a végzést, ezzel azt fejezik ki, hogy a végzésben foglaltakkal egyet értenek.

Ezen jogorvoslattal kapcsolatban konkrét alkotmányossági aggályok merültek fel az Alkotmánybíróság előtt. Az indítványozó a Be. azon rendelkezését sérelmezte, hogy a *“bíróság a kérelem alapján tárgyalást tart,”* és nem zárja ki az ügy tárgyaláson való elbírálásából azt a bírót, aki a tárgyalás mellőzésével döntött. Az indítványozó álláspontja szerint, ez sérti az Alkotmány 57. § (1) bekezdését, amely mindenki számára biztosítja a pártatlan bírósághoz való jogot, mivel nem

³⁴ Uo., 218.

várható el a tárgyaláson pártatlanság attól a bírótól, aki az ügyben már az iratok alapján állást foglalt.

Az Alkotmánybíróság a 67/1995. (XII. 7.) AB határozatában fejtette ki a kérdéssel kapcsolatos álláspontját és állapította meg, hogy az indítvány nem megalapozott. *“A pártatlan bírósághoz való alkotmányos alapjog az eljárás alá vont személy iránti előítéletmentesség és elfogulatlanság követelményét támasztja a bírósággal szemben.”* Ez egyrészt a bíróval szembeni követelmény, másrészt az eljárás szabályozásával kapcsolatos objektív követelmény, ami azt jelenti, hogy el kell kerülni minden olyan helyzetet, amely jogos kétséget kelt a bíró pártatlansága tekintetében. Ennek a biztosítékát jelentik a bíró kizárására vonatkozó büntetőeljárási szabályok.

A tárgyalás mellőzésével hozott határozatában a bíróság a terhelt beismerő vallomása alapján határoz, ha a terhelt abba belenyugszik. *“A bírónak, így szükségképpen készen kell lennie arra, hogy a terhelt tiltakozása esetén határozatát a tárgyalás alapján elfogulatlanul és előítélet-mentesen felülvizsgálja.”* Jelen jogintézmény az eljárás gyorsítását szolgálja. Az eljárás egyszerűsítésének követelményével ellentétes lenne, ha az iratok alapján eljáró bírót kizárnák az eljárásból. A kizárás következménye az lenne, hogy a kisebb jelentőségű ügyekben háromfokú elbírálás lehetősége valósulna meg. Ez pedig, éppen az ügyek elhúzódásához vezetne. A kisebb létszámú helyi bíróságokon, ahol gyakran egy büntető ügyszakos bíró működik, előfordulhatna a bíró kizárásával az a helyzet, hogy az eljárást egy másik helyi bíróságnak kellene lefolytatni.

A magyar büntetőeljárás időszerű adatai alapján pedig a büntetőeljárást gyorsító intézményekre nagy szükség van. Az Alkotmánybíróság szerint a tárgyalás mellőzése különösen alkalmas az eljárás meggyorsításra. Az ilyen határozat meghozatalának ugyanis csak az ügy érkezésétől számított harminc napon belül van helye. Az Alkotmánybíróság figyelemmel volt a vádlottat védő, az ügyének tisztességes elbírálását biztosító garanciális rendelkezésekre. A tárgyalás mellőzésére csak a bűncselekmény elkövetését beismerő és szabadlábon lévő vádlott esetében van lehetőség. Amennyiben a vádlott vagy védője kéri az ügyet az elsőfokú eljárás szabályai szerint le kell folytatni. Ez azt is magába foglalja, hogy a terhelt és védő a bíró kizárására nyújthat be elfogultsági kifogást (az általános szabályok szerint) is, azon az alapon, hogy a tárgyalás mellőzésével hozott határozatára tekintettel a bírótól nem várható az ügy elfogulatlan megítélése. A tárgyalás eredményeképpen hozott határozat ellen van lehetőség fellebbezésre is, tehát biztosított az ügy másodfokú felülbírlata is.

III. Záró gondolatok

Az eljárás egyszerűsítését célzó jogintézményekről összefoglalóan azt mondhatjuk el, hogy jó szolgálatot tehetnek az ügyek ésszerű időn belül való befejezésében, azonban ennek a maga veszélyei is megvannak, nevezetesen, hogy más eljárási garanciák feláldozása alkotmányosértő lehet. Az ügyek ésszerű időn belüli befejezése azonban nagyon fontos érdek. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának többször említett Ajánlása a bevezetőben felhívja a figyelmet, hogy a büntetőügyek hosszú ideig történő elhúzódása rossz fényt vet a büntetőjogra és az igazságszolgáltatásra. A tisztességes eljárás megköveteli az ésszerű időn belüli meghallgatást, megköveteli, hogy a bűncselekménnyel vádolt személy ne legyen huzamos időn keresztül a bűnösség gyanúja alatt. A hosszabb ideig elhúzódó ügyekben nehezebbé válik a bizonyítás, nőnek a költségek. Az Ajánlás arra is felhívja a figyelmet, hogy a büntetőeljárás időbeli késedelmé nemcsak többlet erőforrással orvosolható, hanem az eljárás egyszerűsítését megvalósító speciális eljárások alkalmazásával is.

Az Alkotmánybíróság a nemzetközi tendenciákat, továbbá a magyar büntető igazságszolgáltatás túlterheltségét szem előtt tartva, illetve figyelembe véve azt a tényt, hogy a büntetőeljárás egyszerűsítésére csak egyszerűbb megítélésű ügyek esetén kerülhet sor, maga sem vitatja az eljárás egyszerűsítésének létjogosultságát. Ezen meggyőződésének konkrétan hangot is adott: *“Az Alkotmánybíróság a büntetőeljárás egyszerűsítését szolgáló jogintézmények alkotmányossági vizsgálata kapcsán azonban megfogalmazta, hogy a büntetőeljárás szabályozásával szemben a jogállamiság normatív tartalmából és a tisztességes eljáráshoz való alkotmányos alapjogból levezethető alkotmányos követelmény az állami büntetőigény megfelelő időn belüli érvényesítése és elbírálása.”*³⁵ Az Alkotmánybíróság is megállapította azt a tényt, hogy az ügyek elhúzódása károsan befolyásolja a büntető igazságszolgáltatási rendszer működését és tekintélyét. Továbbá a késedelem olyan következményekkel járhat, hogy megnehezül a bűncselekmény elkövetésének, az elkövető kilétének a bizonyítása, és olyan nemkívánatos következményei lehetnek, hogy időben messze kerül egymástól a bűncselekmény elkövetésének és büntetés megállapításának az időpontja.

Álláspontom szerint – elfogadva az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának, továbbá az Alkotmánybíróságnak fent vázolt érvelését – számos tényező igazolja az eljárás egyszerűsítésének létjogosultságát. Konkrétan gondolok itt a terheltre, aki ezáltal nem marad sokáig létbizonytalanságban ügye elbírálására várva, továbbá gondolva az eljáró hatóságokra, akik hamarabb szabadulhatnak az íróasztalokon tornyosuló ügyek munkaterhe alól.

³⁵ 14/2004. AB határozat.

Az eljárás-egyszerűsítés problémájának felvetésénél említést tettem a sértettől, abban a vonatkozásban, hogy elégedett lesz-e az esetleges enyhébb büntetéssel? Most arra szeretném a figyelmet felhívni, hogyha jobban belegondolunk a sértett igazságérzete azt is megkívánja, hogy az elkövetőt minél hamarabb vonják büntetőjogi felelősségre. Ezen érvek felől megközelítve a problémát, tehát egyértelműen az eljárás egyszerűsítése mellett tehetjük le a voksunkat.

Az viszont tény, hogy óvatosan kell bánni az eljárás egyszerűsítésével. A tudomány egyértelműen fenntartásokkal kezeli ezen jogintézményeket, éppen az alapjogok korlátozása miatt. Még ha az eljárás során biztosított jogok nem is jelentenek abszolút jogokat és megengedett bizonyos mértékű korlátozásuk, meg kell találni az egészséges egyensúlyt az eljárás gyorsításához fűződő érdek és az egyén alkotmányos jogainak védelme között. Vagyis jogállami keretek közt nem engedhető meg, hogy az egyén alkotmányos jogainak korlátozása alkotmányértő legyen.

Ezen kényes egyensúly megtalálásában fontos szerepe lehet a jogalkotónak azzal, ha eljárás egyszerűsítést szolgáló intézményt vezet be a jogrendszerbe, ami szükségképpen korlátozza az egyén valamely alapjogát, de ezt a jogkorlátozást kompenzálni kell különféle biztosítékokkal. Ezt a célt szolgálja például a kötelező védelemről való rendelkezés, s hosszan sorolhatnánk a hatályos Be.-ben ezen cél érdekében létrejött számos garanciális szabályt.

Láttuk, hogy az Alkotmánybíróság, mint az alkotmányosság és egyben az egyén alapjogainak az őre maga is foglalkozik az eljárás egyszerűsítésének jelenlétével, és nem engedi azt, hogy a szükségesnél nagyobb mértékben csorbuljanak az eljárás alá vont személy Alkotmány által garantált alapjogai. Ezáltal az Alkotmánybíróság maga is igyekszik megteremteni az egyensúlyt az egymásnak feszülő két ellentétes érdek között. Arra, a kérdésre, hogy hol húzódnak az alkotmányossági határok, azt hiszem általános választ nem tudunk adni. Ahhoz, hogy a terhelt tisztességes eljáráshoz való joga (mint alapjogok érvényesülésének gyűjtőkategóriája) megvalósuljon, az eljárás egészét és még számos más tényezőt kell figyelembe vennünk. Annyi mindenképp leszögezhető (a korábbiakban ismertetettek alapján), hogy az Alkotmánybíróság eddigi határozatai jelölnek ki ilyen alkotmányos határokat, melyek orientáló jellegűek lehetnek egy esetleges későbbi jogalkotáshoz is.

Végkövetkeztetésként arra az álláspontra jutottam, hogy az eljárás egyszerűsítését szolgáló jogintézmények esetén olyan eljárási formulákkal találjuk szembe magunkat, amelyek szükségképpen a terhelt valamely alkotmányos jogának a korlátozásával járnak, de a cél amelynek az oltárán ezen jogok feláldozása történik, nevezetesen, hogy *“mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyét ésszerű határidőn belül tárgyalják”* mégiscsak alkotmányossá és maga az Alkotmánybíró-

ság által támogatottá teszi ezen jogintézmények alkalmazását, természetesen a megfelelő, törvényben biztosított garanciák betartása mellett.